

## ФРІДЬЄВА НАДІЯ ЯКІВНА



**Фрідьєва Надія Яківна (12.12.1894, м. Челябінськ Оренбурзької губ., Рос. імперія – 17.12.1982, Харків) – видатна українська бібліотекознавиця, одна з фундаторів Харківської бібліотечної школи, засновниця вищої бібліотечної освіти в Україні.**

Народилася у сім'ї службовця: батько був бухгалтером у Златоустівській земській управі, мати – домогосподарка. Рано залишилася сиротою і до 16 років виховувалася в родині тітки.

Після закінчення з медаллю Уфимської жіночої гімназії (1910) два роки працювала народною вчителькою в сільській школі Златоустівського земства.

У 1913 р. вступила до Петербурзького сільськогосподарського інституту, але на 4 курсі через тяжкий матеріальний стан сім'ї була змушена залишити навчання і повернутися додому. З 1916 р. одночасно працювала завідувачкою бібліотеки у с. Шаран та заввідділом позашкільної освіти у Белебеєвському повіті Уфимського губернського земства.

З 1918 р. – губернський інструктор з бібліотечної роботи відділу позашкільної освіти в м. Уфа. Згодом переїхала до Томська, де з 1919 р. очолювала показову бібліотеку культурно-освітнього кооперативу, а в 1920–1921 рр. працювала інструктором з бібліотечної роботи Губполітосвіти.

У цей час з'являються її перші публікації в журналі «Томський кооператор» з бібліотечних питань: «Завдання центральної бібліотеки», «Техніка народної бібліотеки», «Інструктивні вказівки з бібліотечної техніки», «Шляхи позашкільного будівництва».

У 1921 р. Надія Яківна переїхала до України, у Київ. Працювала в Українському науково-дослідному інституті книгознавства (УНІК),

очолювала секцію соціології книги. Була губернським інструктором з бібліотечної роботи, методистом Губполітосвіти.

Організувала та очолила кабінет бібліотекознавства в Центральній робочій бібліотеці (нині Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого), а також Київське бібліотечне об'єднання.

Саме в київський період своєї діяльності брала активну участь у роботі важливих бібліотечних форумів: Першого бібліотечного з'їзду РСФРР (1924), Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних працівників (1926) та інших значущих професійних заходів.

У 1928 р. переїхала до Харкова і за дорученням Народного комісаріату освіти України стала організатором першого в УСРР бібліотечного факультету в Харківському інституті народної освіти (ХІНО, з 1931 р. – Всеукраїнський інститут комуністичної освіти, ВУІКО; згодом заклад перейменовано в Український бібліотечний інститут, з 1939 р. – Харківський державний бібліотечний інститут, нині Харківська державна академія культури). Фрідьєва – перший декан факультету і керівник кафедри бібліотекознавства. Виконувала обов'язки професора.

На факультеті здійснювалася підготовка організаторів бібліотечної справи, згодом – організаторів-методистів. Розробка навчальних планів підготовки бібліотечних фахівців, програм, методичних матеріалів вимагала потужних організаторських здібностей, високої педагогічної майстерності. На бібліотечному факультеті за керівництва Фрідьєвої постійно збільшувався контингент студентів. Так, якщо у 1933–1934 рр. навчалось 222 студенти, то у 1934–1935 рр. на перший курс було прийнято 300 студентів, а в наступному навчальному році – 500.

Н. Я. Фрідьєва також започаткувала в Україні підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів для бібліотечної галузі. За її ініціативи у ВУІКО 1931 року було відкрито першу в Україні аспірантуру при кафедрі

бібліотекознавства з методики роботи з читачем та літератури для дітей і бібліографії.

Водночас Н. Я. Фрідьєва вела активну викладацьку діяльність, читала для студентів навчальні курси «Методи роботи з читачем», «Методика викладання бібліотечних дисциплін», «Зміст та методи бібліотечної роботи».

Базовою науковою темою і основною навчальною дисципліною, яку викладала Н. Я. Фрідьєва, була методика роботи з читачами і керівництво читанням. Особливе місце в її наукових працях займають соціологічні дослідження, присвячені цим напрямом. У ці часи в радянському бібліотекознавстві почали формуватися методологічні основи теорії керівництва читанням. Н. Я. Фрідьєва вважала, що дослідження проблем читання і читачів, зокрема керівництво читанням, є головними для бібліотекознавців. Займалася розробкою методики бібліотекознавчих досліджень та вивчення читачів. За її активної участі була розроблена «Анкета в деле исследования состояния библиотек Украины, их работы с читателем» (1928 р.). У співавторстві з Д. А. Баликою Н. Я. Фрідьєвою була підготовлена фундаментальна робота «Изучение читателей: опыт методики» (1927–1928 рр.). Це було одне з перших соціологічних досліджень з цієї проблематики, протягом багатьох десятиліть воно займало провідне місце серед праць з теорії читання. Різні аспекти цієї теми досліджені науковицею також в інших працях (наприклад, «Читатель киевских политпросветских библиотек в 1926–1927 гг...»).

Статті Н. Я. Фрідьєвої з зазначеного напрямку також публікувалися в «Трудах УНИК», у періодичних виданнях, зокрема журналі «Красный библиотекарь» (з 1924 р. була постійним працівником цього видання; на його сторінках надруковано понад 20 її статей, в яких розглядалися актуальні на той час проблеми бібліотечної справи).

Надію Яківну цікавили й психологічні аспекти сприйняття книги. Це знайшло відображення в рецензії «Влияние чтения на волевую деятельность

человека» (на роботу відомого російського бібліотекознавця М. О. Рубакіна «Психология читателя и книги: краткое введение в библиологическую психологию», 1929).

Увага науковиці також була спрямована на загальнотеоретичні та методологічні основи бібліотекознавства. Починаючи з 30-х років вона працювала над цією проблемою. Це був період активного формування теоретичних засад бібліотекознавства. Н. Я. Фрідьєва відносила бібліотекознавство до циклу наук про культуру, наполягала на тому, що це суспільна наука, а не технологічна дисципліна, як вважали деякі бібліотекознавці того часу. Визнавала бібліотекознавство самостійною наукою, а не складовою книгознавства, як пропонувалося іншими фахівцями. Брала активну участь в обговоренні питань взаємозв'язків бібліотекознавства з іншими науками (педагогіка, психологія).

У 1935 р. через необґрунтовані та несправедливі звинувачення в меншовицькому ідеалізмі, буржуазному націоналізмі та інших «гріхах» Фрідьєва була змушена залишити педагогічну діяльність. Звинувачення пролунало від колег по кафедрі, що було поширеною практикою в ті роки. Надію Яківну змусили частково визнати свої помилки. В інституті розпочалися «чистки», арешти. Не допомогли ні попередні заслуги, ні звання ударника-стахановця. У 1935 р. Фрідьєва переходить до Центральної наукової бібліотеки Харківського державного університету (нині Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна), де в 1935–1941 рр. працює вченим секретарем. У 1935 р. закінчила марксистсько-ленінський університет (1,5 роки), організований в Харкові для наукових працівників, курс якого повторно пройшла у 1941 році.

Під час німецької окупації м. Харкова не мала змоги виїхати з міста, працювала різноробочою з ремонту бруківки, укладчицею в сірниковій майстерні.

Після деокупації Харкова у 1943 р. повернулася до Центральної наукової бібліотеки університету, з колективом якої відроджувала діяльність книгозбірні. Працювала заступником директора з наукової роботи, а згодом – бібліографом з філософії, педагогіки і психології (до 01.09.1947 р.).

Одночасно у вересні 1944 р. була призначена деканом бібліотечного факультету, завідувачкою кафедри бібліотекознавства Харківського державного педагогічного інституту (нині Харківський національний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди). Спочатку, пам'ятаючи про звинувачення в буржуазному націоналізмі тощо, висунуті проти неї в 30-ті рр., Надія Яківна відмовилася від посади, але за проханням студентів прийняла пропозицію. У цьому інституті Н. Я. Фрідьєва працювала до 1 вересня 1947 р.

З відновленням діяльності Харківського державного бібліотечного інституту 1947 р. повернулася до закладу. Спочатку виконувала обов'язки декана бібліотечного факультету, потім завідувала кафедрою бібліотекознавства.

У цей період Н. Я. Фрідьєва працює над дисертацією. Для її захисту було необхідно здати кандидатський мінімум (тоді – іспити з діалектичного та історичного матеріалізму, англійської мови, історії бібліотечної справи і бібліотекознавства). У 1949 р. рішенням Президії Вищої атестаційної комісії СРСР Н. Я. Фрідьєвій було дозволено без диплома про вищу освіту здати іспити при Московському державному бібліотечному інституті ім. В. М. Молотова. Протягом 1950–1951 рр. Н. Я. Фрідьєва успішно здала кандидатський мінімум, і 1953 р. Міністерство культури СРСР допустило її до захисту дисертації.

13 жовтня 1954 р. Н. Я. Фрідьєва захистила кандидатську дисертацію «Публічна, громадська і безплатні народні бібліотеки м. Харкова до 1917», що стала першою в УРСР за напрямом «бібліотекознавство». Їй було присвоєно вчений ступінь кандидата педагогічних наук, а рішенням ВАК від

09.09.1959 р. затверджено у вченому званні доцента кафедри бібліотекознавства.

Науковий доробок Н. Я. Фрідьєвої налічує понад 70 праць. До напрацювань вченої належить визначення бібліотекознавства як суспільної науки про роботу бібліотек і бібліотечної справи, їх організацію і методи роботи, що для того часу було передовим. Провідні радянські бібліотекознавці (О. С. Чубар'ян, Ю. В. Григор'єв, І. М. Фрумін) дійдуть до цього тільки через десятиліття.

Н. Я. Фрідьєва однією з перших у радянському бібліотекознавстві розмежувала поняття «об'єкт» і «предмет» бібліотекознавства. Об'єктом вона вважала бібліотеку, а предметом – функції бібліотеки. Ці питання були дискусійними завжди: і в ту пору, і в пострадянський період. У 60-ті роки Н. Я. Фрідьєва рецензувала доповідь німецького професора Х. Кунце «Бібліотекознавство як наука і предмет викладання у ВНЗ», подану на міжнародну конференцію представників вишів соціалістичних країн (Берлін, 1962 р.). Пізніше вона отримала запрошення прочитати в Берліні лекції з наукових основ бібліотекознавства, проте поїздка не відбулася, оскільки пропозицію не підтримало вище керівництво.

У 1963 р. Н. Я. Фрідьєва підготувала монографію «Жизнь для просвещения народа: (о деятельности Х. Д. Алчевской)».

У 1966 р. їй присвоєне звання заслуженого працівника культури УРСР. У 1967 р. Харківський державний інститут культури та бібліотечна громадськість відзначали 50-річний ювілей її діяльності на професійній ниві. Студенти режисерського відділення створили фільм про Н. Я. Фрідьєву «50 років у строю», який на фестивалі аматорських фільмів (1967 р.) отримав золоту медаль.

У червні 1970 р. Надія Яківна вийшла на пенсію. Пізніше у співавторстві з З. В. Гімальдіною підготувала розділ навчального посібника «Історія бібліотечної справи в Україні (1917–1932 рр.)» (1975).

17 грудня 1982 року Н. Я. Фридьєва пішла з життя. Вона належить до плеяди видатних бібліотекознавців ХХ ст., а її творча спадщина є актуальною й дотепер.

### Праці

1. Фридьєва Н. Я. Техника народной библиотеки // Руководство-справочник по внешкольному образованию. Красноярск : Изд-во Енисейского союза кооперативов, 1920. С. 153–159.
2. Фридьєва Н. Я. К ликвидации библиотечной неграмотности // Крас. библиотекарь. 1923. № 2/3. С. 128–129.
3. Фридьєва Н. Я. Современные запросы городского читателя и активность библиотеки // Крас. библиотекарь. 1924. № 1. С. 50–55.
4. Фридьєва Н. Я. Библиотечная выставка // Крас. библиотекарь. 1925. № 7. С. 39–52.
5. Фридьєва Н. Я. К вопросу об изучении читателя // Крас. библиотекарь. 1925. № 2. С. 31–39.
6. Фридьєва Н. Я. Кабинет библиотекаря в Киеве // Крас. библиотекарь. 1925. № 12. С. 71–76.
7. Фридьєва Н. Я. Киевское библиотечное объединение // Крас. библиотекарь. 1925. № 3. С. 101–102.
8. Фридьєва Н. Я. К вопросу о методической секции бибобъединения // Крас. библиотекарь. 1926. № 1. С. 53–56.
9. Фридьєва Н. Я. Київське бібліотечне об'єднання: на базі кабінету бібліотекаря при Київській бібліотеці ім. РКП(б) // Бібліол. вісті. 1926. № 4. С. 89–91.
10. Фридьєва Н. Я. Треба вивчати масового читача // Пролетар. правда. 1926. 16 груд.
11. Фридьєва Н., Балика Д. Изучение читателя: опыт методики / под ред. Н. Я. Фридьевой. 2-е изд., испр. и доп. М.–Л. : Долой неграмотность, 1928. 158 с.

12. Фридьєва Н. Читатель киевских политпросветских библиотек в 1926–27 гг.: итоги опыта по массовому изучению читателя, организованному библиотечной секцией Киевского кабинета политпросветработника // Крас. библиотекарь. 1928. № 2. С. 51–64.

13. Фридьєва Н. Абетка сільського бібліотекаря. Харків : Держвидав України, 1929. 90 с.

14. Фридьєва Н. Я. Влияние чтения на волевою деятельность человека // Элементы общей психологии / БЗО при пед. фак. МГУ. М., 1930. С. 181–188.

15. Фридьєва Н. Я. Подготовка библиотечных кадров на Украине (библиотечное отделение Института политпросвета в Харькове) // Крас. библиотекарь. 1930. № 10. С. 42–45.

16. Фридьєва Н. Я. Центральна наукова бібліотека Харківського державного університету : (до 135-річчя і заснування) : іст. нарис // Короткі нариси з історії Харківського державного університету. 1805–1940. Харків, 1940. Т. 135. С. 107–132.

17. Фридьєва Н. Я. К вопросу о советском библиотековедении как науке // Тезисы докладов на теоретической конференции Харьковского государственного библиотечного института / Харьк. гос. библ. ин-т. Харьков, 1948. С. 6–8.

18. Фридьєва Н. Я. Публичная, общественная и бесплатные народные библиотеки г. Харькова до 1917 года : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Моск. гос. библ. ин-т им. В. М. Молотова. Харьков, 1954. 20 с.

19. Програма курсу «Бібліотекознавство» : проект / М-во культури УРСР, Харків. держ. бібл. ін-т, [Каф. бібліотекознавства, Каф. бібл. фондів і каталогів]; [уклад.: А. А. Ашукін, Н. Я. Фридьєва, Р. Б. Гуревич]. Харків, 1958. 58 с.

20. Жизнь для просвещения народа: (о деятельности Х. Д. Алчевской). М. : Изд-во Всесоюз. Кн. палаты, 1963. 100 с. (Деятели книги).



21. Фрідьєва Н. Я. До питання про бібліотекознавство як науку // Бібліотекознавство та бібліогр. : міжвід. респ. зб. / М-во культури УРСР. Харків, 1971. Вип. 11. С. 15–23.

22. На допомогу вивчаючим курс «Керівництво читанням. Обслуговування читачів у бібліотеці» : метод. вказівки для студентів-заочників / М-во культури УРСР, Харків. держ. ін-т культури ; [уклад. Н. Я. Фрідьєва ]. Харків, 1971. 39 с.

23. История библиотечного дела на Украине (1917–1932 гг.) : учеб. пособие / З. В. Гимальдинова, Н. Я. Фридьева, Ф. А. Ещенко, Т. П. Самойленко, И. В. Демкин, Т. А. Скрипник ; под ред. Т. А. Скрипник ; М-во культуры УССР, Харьков. гос. ин-т культуры. Харьков, 1975. 208 с.

### Джерела

1. Особова справа Фрідьєвої Надії Яківни. 1947–1970. 55 с. // Архів Харківської державної академії культури. Ф. 1. Оп. 1 л. Од. зб. 4349.

2. Постанова кафедри бібліотекознавства ВУІКО // Б-ка у соціаліст. буд-ві. 1932. № 1. С. 27.

3. Токар. Про бібліотечні кадри: [про систему підготовки бібл. кадрів, запропоновану Н. Фрідьєвою] // Б-ка у соціаліст. буд-ві. 1933. № 6/7. С. 51–53.

4. Троїцька О. Бібліотечний факультет ВУІКО в 1933–34 році // Б-ка у соціаліст. буд-ві. 1934. № 9. С. 15–17.

5. Гуревич Р. Всегда в поиске // Библиотекарь. 1966. № 3. С. 40.

6. Каганов І. Я. Славний ювілей (до 50-річчя громадської, наукової і педагогічної діяльності Н. Я. Фрідьєвої // Бібліотекознавство та бібліогр. : респ. міжвід. наук.-метод. зб. Харків, 1966. Вип. 3. С. 151–159.

7. Скрипник Т. О. Півстоліття – улюбленій справі : Н. Я. Фрідьєва // Соціаліст. культура. 1966. № 2. С. 43.

8. Волкова С. И. Советский библиотековед Н. Я. Фридьева // Сов. библиотековедение. 1980. № 2. С. 121–122.
9. Столяров Ю. М. Внесок бібліотекознавців УРСР у розвиток радянського бібліотекознавства // Бібліотекознавство та бібліогр. : респ. міжвід. наук.-метод. зб. Харків, 1980. Вип. 20. С. 90–95.
10. Самійленко Т. П. 100 років від дня народження Надії Фридьєвої // Бібл. вісн. 1995. № 3. С. 24–25.
11. Березюк Н. М. Бібліотечна освіта в Україні (сторінки історії) // Бібл. вісн. 2000. № 1. С. 33–35.
12. Драган Р. А. Розвиток бібліотекознавчої думки. Харківська школа (початок ХХ ст. – 20-ті рр.) // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. Харків, 2000. Вип. 2. С. 32–38.
13. Кушнарєнко Н. М. Фундатор бібліотечної освіти в Україні : [факультет бібліотекознавства та інформатики ХДАК] // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. Харків, 2000. Вип. 2. С. 110–113.
14. Коваль Т. Українське читачезнавство у першій третині ХХ століття // Бібл. планета. 2003. № 2. С. 25–27.
15. Новальська Т. Внесок українських науковців у становлення та розвиток читачезнавства (20-ті – початок 30-х років ХХ ст.) // Бібл. вісн. 2003. № 4. С. 18–21.
16. Давидова І. О. Кафедра бібліотекознавства та соціальних комунікацій : до ювілею харківських бібліотекознавців // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. Харків, 2011. Вип. 34. С. 84–86.
17. Лопата О. Дослідження інформаційних потреб читача в контексті бібліотечної практики 20-х – початку 30-х років ХХ століття // Вісн. Кн. палати. 2011. № 8. С. 35–38.
18. Зніщенко М. «Красный библиотекарь» : події, факти, коментарі. Погляд із ХХІ століття. Хроніка надій та ілюзій // Вісн. Кн. палати. 2012. № 12. С. 32–35.

19. Сєдих В. В. Історія бібліотечної справи в Україні : навч. посіб. [наук. ред. Н. М. Кушнарєнко] ; М-во культури України. Харків. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2013. 211 с.

20. Березюк Н. М. Від земського бібліотекаря до ученого: до 120-річчя від дня народж. видат. укр. бібліотекознавця Н. Фрідьєвої // Бібл. планета. 2014. № 4. С. 34–37.

21. Кушнарєнко Н. М. Надія Яківна Фрідьєва – видатний український бібліотекознавець, фундатор вищої бібліотечної освіти в Україні // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. Харків, 2014. Вип. 44. С. 55–63.

22. Сєдих В. В. Х. Д. Алчевська і Н. Я. Фрідьєва: зв'язки в просторі, просвітництві і часі // Короленківські читання 2014. Харків, 2015. С. 50–55.

23. Фрідьєва Надія Яківна: (до 120-річчя від дня народж.) : біобібліогр. покажч. / М-во культури України, Харків. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2015. 72 с. URL: <http://lib-hdak.in.ua/docs/fridyeva.pdf>

**Ковальчук Галина Дмитрівна**

*Статтю створено 28.11.2024*